

Format de citation

Pánek, Jaroslav: Rezension über: Josef Beneš, Německá příjmení u Čechů, Praha: Agentura Pankrác, s.r.o., 2020, in: Český časopis historický, 2021, 2, S. 459-460, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/be9540b5542f481f960e8d9dad4f57e1>

český
časopis
historický

copyright

Cet article peut être téléchargé et/ou imprimé à des fins privées.
Toute autre reproduction ou représentation, intégrale ou substantielle de son contenu, doit faire l'objet d'une autorisation (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

ZPRÁVY O LITERATUŘE

Obecné

Josef BENEŠ

*Německá příjmení u Čechů*Zrevidovala, upravila a rukopis připravila
k tisku Marie NOVÁKOVÁ.Praha, Agentura Pankrác 2020, 688 s.,
ISBN 978-80-86781-42-6.

Jazykovědec Josef Beneš (1902–1984), autor základních prací o českých jménech, patří mezi ústřední postavy české onomastiky a zvláště antroponomastiky. Tento bohemista s germanistickým vzdělanostním zázemím, inspirovaný osobními zkušenostmi z dvojjazyčné oblasti v jihozápadních Čechách, se po desetiletí věnoval shromažďování dokumentace o prolínání a střídání češtiny a němčiny v příjmeních, a při zkoumání dlouhodobého vývoje vytvořil základnu ke sledování vzájemného vlivu a soupeření těchto dvou jazyků v dějinách českých zemí. Téma už z povahy věci navozovalo politické souvislosti, a proto dosažené výsledky nemohly být za autorova života zveřejněny. Po prvním pracovním vydání na Univerzitě J. E. Purkyně v Ústí nad Labem (1998) vyšla nyní zásluhou Marie Novákové také definitivní knižní podoba Benešova díla. Monografie je rozdělena do deseti kapitol, jež postupně pojednávají o pronikání Němců a německých příjmení do českého prostředí, o vztahu českých a německých jmen, o hláskosloví a nářečních rysech, původu a tvorbě příjmení (z osobních jmen, toponym, apelativ a dalších zdrojů). Uza-

vírá ji až příliš stručné shrnutí a souhrn statistických údajů o frekvenci německých příjmení Čechů. Zhruba třetinu knihy tvoří rejstříky, systematicky zpracované M. Novákovou.

Historicky pojaté části výkladu o pozdním středověku a raném novověku jsou založeny na velkém množství dokladů o osobách německého původu, jejichž jména se vyskytla v pramenech narativních i diplomatických, a příležitostných sporech o používání němčiny, resp. obraně výlučného postavení češtiny ve vztahu k přistěhovalcům a obyvatelům příhraničních regionů. Pro 19. a 20. století již mohl autor využít statistických pramenů, ale i dokumentace o jazykové orientaci veřejně činných osobností a o diferenciaci v jejich rodinném zázemí. Značnou část údajů získal Beneš rozpisem faktografie z lokálně a regionálně historické literatury. Zobecňující soudy o národnostních poměrech zakládal na shrnutí jednotlivin, ne vždy plně kompatibilních, nebo je přebíral z odborných prací historiků.

Tím však vznikal pouze obecnější rámec, někdy korigovaný v polemice s názory historiků. Do něho autor začleňoval poznatky o výskytu německých příjmení, v čemž právě spočívá vlastní přínos monografie. Na rozdíl od historiků, kteří sdíleli představu o postupném jazykovém a kulturním počestování Němců (tj. nositelů německých příjmení) v českých zemích (J. Pekař, V. Klecanda aj.), zastával J. Beneš názor, že německá příjmení přinášeli zpravidla otcové, přicházející do českého prostředí zvenčí, zatímco usedlé matky byly nositelkami

českého jazyka a výchovy bez ohledu na to, že jejich děti dostaly německé příjmení. Filologickými argumenty opravuje Beneš rovněž představy historiků (F. Menčík, J. V. Šimák) o domnělých německých příjmeních, u nichž dokládá derivaci od slov slovanského původu.

Autor konstatuje značné rozdíly v soustavě německých příjmení Čechů v porovnání s českými příjmeními, ale také s německými příjmeními z jiných středoevropských zemí. Za specifický rys německých příjmení Čechů pokládá hojný výskyt příjmení odvozených z místních jmen a z nářečních výrazů. Objevují se v mnoha pravopisných variantách přizpůsobených české výslovnosti. Vysokou frekvenci příjmení odvozených od zaměstnání vysvětluje Beneš vyšší specializací německé řemeslné výroby v minulosti. Naproti tomu omezený výskyt příjmení vycházejících z geografických názvů je podle autorova názoru dán tím, že v pohusitské době přicházeli Němci pouze z blízkého sousedství a po Bílé hoře výhradně z katolických oblastí, což by vysvětlovalo malou přítomnost příjmení saského původu. Na podobě příjmení vzniklých v českých zemích se podepsala značná nářeční diferenciace, která způsobila, že byla do zachovaných pramenů zapisována ve fonetické, nikoli ve spisovné podobě. Výklad upozorňuje na pozoruhodné jevy prolínání dvou sousedních jazyků a na vlny posilování a slábnutí vlivu němčiny v českých zemích. Škoda jen, že se autor nepokusil tyto poznatky zevrubněji shrnout v širších kulturně historických souvislostech. Osudy samotné Benešovy knihy jsou střídavě do mozaiky rozporuplných dějin české vědy ve druhé polovině 20. století. Publikace měla totiž na sklonku šedesátých let vyjít v nakladatelství Academia, když se za ni v úloze recenzentů postavili vynikající

lingvisté Vladimír Šmilauer, Ivan Lutterer a Emil Skála. Proti nim i proti nakladatelství však na prahu „normalizace“ vystoupil tehdy mocný prorožimní historik Josef Kočí, který dílo odsoudil výrokem, že „odporuje marx-leninskému světovému názoru“ (s. 9). Také se zřetelem k této epizodě je správné, že M. Nováková nepřistoupila k aktualizaci Benešova díla ve smyslu současného antroponomastického bádání, ale po nezbytných úpravách – formálním zpřehlednění, detailní zřejstřikování apod. – ponechala v hlavních rysech původní dokument o stavu českého sociolingvistického myšlení padesátých až sedmdesátých let. I v této podobě je to významný zdroj poučení o jedné stránce česko-německých vztahů v minulosti.

Jaroslav Pánek

Středověk

Anna MARCINIAK-KAJZER

Rzeczy ludzi średniowiecza. W domu

Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu

Łódzkiego 2021, 440 s.,

ISBN 978-83-8220-269-4.

Téma knihy Anny Marciniak-Kajzer, archeoložky působící na univerzitě w Łodzi, není nijak nové. Vychází z konceptu studia materiální kultury, formulovaného již na konci 19. století. Autorka nahlíží na problematiku hmotné kultury prizmatem archeologie, jejíž poznatky konfrontuje s ikonografickými a sociolingvistickými prameny stejně jako etnografickými doklady z 19. století. Většinu předmětů, spojených se středověkým životem v domě, pojímá deskriptivním způsobem. Do antropologicky pojatých interpretací se pouští jen výjimečně.

Věcné členění knihy je vcelku jednoduché: stěny a podlahy v domě, ohřev a osvětlení